

ATATÜRK DÖNEMİNDE İŞÇİ SINIFI NİÇİN SESSİZDİ?

2 Kasım 2021

Yıldırım Koç

İşçiler hayatlarından gerçekten memnun değillerse ve iktidarın çok güçlü olmadığını düşünüyorlarsa, kitlesel olarak tepki verirler ve sorunlarına çözüm arayışına yönelirler. Hayatlarından memnunsalar, hiçbir güç onları kitlesel olarak harekete geçiremez.

Türkiye’de 1923-1938 döneminde önemli işçi eylemi yoktur. Gerçekleşen az sayıdaki işçi eylemi de, mevcut düzene karşı çıkış değil, mevcut düzen içinde karşılaştıkları bazı olumsuzluklara tepkidir. Birbirinden kopuk olarak, işten çıkarılmaya, ücretlerin ödenmemesine, vb. tepki gösteren işçiler olmuştur; ancak bunların sayısı, kapsamı ve etkisi son derece sınırlıdır.

İşçi sınıfı, sıradan işçilerden oluşur. Sıradan işçiler de, kısa vadeli çıkarlarını temel alan, son derece gerçekçi, başını belaya sokmadan durumunu korumaya ve geliştirmeye çalışan insanlardır. Bu insanlar 1923-1938 döneminde hayatlarından genel olarak memnundu. Bu nedenle de, Türkiye Komünist Partisi’nin işçileri örgütleme ve mücadeleye sokma girişimleri, kaçınılmaz olarak başarısızlıkla sonuçlandı. Bu başarısızlıkta TKP’nin izlediği Sovyetler Birliği’ne bağımlı çizginin de etkisi oldu; ancak asıl neden, işçi sınıfının değil kapitalizme, kapitalizmin olumsuz sonuçlarına karşı bile kitlesel tepki verme eğiliminin olmamasıydı.

Bu dönemde tek geliri işgücü satışından elde ettiği ücret veya aylık olan (tam anlamıyla mülksüzleşmiş) insan sayısı azdı. Bu insanların büyük bölümü ya işçi haklarına genellikle saygı gösterilen kamu kurum ve kuruluşlarında çalışıyordu; ya da işverenin de işyerinde çalıştığı esnaf türü işletmelerde.

1927 yılında bir sanayi sayımı yapıldı. Bu sayımın sonuçlarına göre, Türkiye’de 65.245 işletmede yalnızca 257 bin kişi çalışıyordu. Bu işletmelerin yüzde 36’sı tek kişilikti, yalnızca işyerinin sahibi çalışıyordu. İşletmelerin yüzde 8’inde ise, yalnızca işyeri sahibi ve aile üyeleri bulunuyordu. İşletmelerin diğer yüzde 36’lık bölümünde, işyeri sahibi dahil, 2-3 kişi çalışıyordu. 4 ve daha fazla sayıda kişinin çalıştığı işyerlerindeki 166 bin kişiden 11 bini patron, geri kalanı işçi ve memurdu. Tüm Türkiye’de, çalışan kişi sayısının 100’ün üstünde olduğu işyeri sayısı yalnızca 155 idi.

1932 yılından itibaren Teşviki Sanayi Kanunundan yararlanan işletmelere ilişkin istatistikler derlenmeye başlandı. 1932 yılında 1473 işletmede 52.172 işçi ve ustabaşı ile 3142 memur bulunuyordu. 1933 yılında 1397 işletmedeki işçi ve ustabaşı sayısı 62.215 ve memur sayısı 2774 oldu. 1934 yılında ise 1309 işletmede 66.247 işçi ve ustabaşı ve 2903 memur istihdam ediliyordu.

3008 sayılı İş Kanunu 1936 yılında kabul edildi. 1.11.1936 tarihinde ise, İktisat Bakanlığına bağlı İş Dairesi Teşkilatı oluşturuldu. Bu birim, 1937 yılı sonunda Türkiye’de tarım-dışı sektörlerde işyeri ve işçi sayısının saptanmasına çalıştı. Elde edilen verilere göre, 1937 yılı sonunda Türkiye’de 5 ve daha fazla sayıda işçi çalıştıran 6.252 işyerinde 265.341 işçi ve 15.422 müstahdem istihdam ediliyordu. 5-9 işçi çalıştıran 2837 işyerinde 18.056 işçi ve 1413 müstahdem, 10 ve daha fazla sayıda işçi çalıştıran 3415 işyerinde 247.285 işçi ve 14.009 müstahdem bulunuyordu. Aynı birimce 1938 yılında 10 ve daha fazla sayıda işçi çalıştıran işyerlerinde uygulanan anketin sonuçlarına göre, 4456 işyerinde ortalama 180.374 işçi ve 18.170 müstahdem çalışmıştı.

Bu yıllarda Türkiye’de ücretli işçi sıkıntısı çekiliyordu. Özellikle 1930’lu yıllarda hızlanan devlet eliyle sanayileşme ve demiryolu yapımı sürecinde, daimi işçi bulmak önemli bir sorundu. 1929 Büyük Buhran döneminde bile işçilerin gerçek ücretlerinde bir azalma olmadı. İşsizlik de köyde yaşayıp nakit ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yılın belirli aylarında işçilik yapanlar arasında görüldü.

İşçilerin önemli bir bölümünün köyle bağlantısı vardı; bazı gıda ürünleri (nohut, fasulye, bulgur, vb.) köyden geliyordu.

İnsanların yüzyıllardır süre gelen tüketim alışkanlıkları çok sınırlıydı. Birçok işçi, kendi durumunu köylülükle kıyaslıyordu. Köylülük 1929 Büyük Buhran’ından ciddi biçimde etkilenmişken, işçilerin gerçek gelirlerinin artması, sessizliğin en önemli nedeniydi.

İşçi sınıfının eğitilmiş (örneğin, ortaokul ve daha ileri düzeyde örgün eğitim kurumlarından mezun) kesimi, 1926 yılında kabul edilen 788 sayılı Memur Kanunu kapsamında devlet memuru olarak istihdam edildi ve günün koşullarında imrenilen ücretlere ve çalışma koşullarına kavuştu.

1936 yılında kabul edilen 3008 sayılı İş Kanunu, işçilerin önemli bir bölümünü kapsamına aldı. Özellikle kamu iktisadi teşebbüslerinde çalışan işçiler, çölde vaha niteliğindeki işletmelerde önemli olanaklardan yararlandılar. Sümerbank, Etibank, Şeker Fabrikaları ve benzeri işletmeler, işçilerine günün koşullarında imrenilen haklar sağladı.

Prof.Dr.Şevket Pamuk'un araştırmasına göre (Pamuk, Şevket, **İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler, 1469-1998**, DİE Yay.No.2397, Ankara, 2000, s.84) Türkiye'de imalat sanayiinde ücretler 1925 yılından 1934 yılına kadar sürekli olarak yükseldi. 1925 yılındaki gerçek ücret düzeyi 100 kabul edilirse, gerçek ücretler 1934 yılında 160 düzeyine çıkmıştı. 1935 ve 1936 yıllarında gerçek ücretlerde bir gerileme yaşandıysa da, 1939 yılında gerçek ücret düzeyi 151'e çıkmıştı. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin önemli mali sorunlarla boğuştuğu ve bu sorunların Büyük Buhran'la daha da arttığı koşullarda, Türkiye'de imalat sanayiinde gerçek ücretler 1925 yılından 1939 yılına kadar yüzde 51 oranında arttı.

788 sayılı Memur Kanununa tabi olarak çalışanların koşulları daha da iyiydi.

Bu durumda, Atatürk döneminde Türkiye işçi sınıfının sessizliği son derece doğaldır, normaldir. İşçi sınıfının kitlesel olarak tepkiye girebilmesinin veya kitlesel olarak mevcut düzen dışında bir düzen arayışı propagandalarına olumlu yanıt vermesinin maddi temelleri yoktu. Bu koşullarda işçi sınıfı içinden tek tek bazı kişilerin sosyalist harekete katılması mümkündür; ancak işçi sınıfının geniş kesimlerinin mevcut düzenden umutlarını kesip, alternatif bir düzen arayışına girmeleri söz konusu değildi.

Durum böyle iken, "somut şartların somut tahlilini yapma" iddiasında olan bazı kesimler, işçi sınıfının nesnel durumunu abartan ve gerçeklikle uzaktan yakından ilgisi olmayan iddialarda bulunuyorlardı.

"Komünist Enternasyonal'in Altıncı Dünya Kongresinde (1928, Y.K.) Türk delegesi Fahri, Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında 600.000 'proleter' bulunduğu görüşünü savunmuştur. ("Fahri" takma adını Ali Cevdet kullanmaktadır) Kızıl sendikaların Dördüncü Uluslararası Kongresinde Türk delege Nihat ise bu sayının 1930 yılına dek 1.568.000'e yükselmiş olduğunu belirtmiştir." (Steinhaus, K., **Atatürk Devrimi Sosyolojisi**, Sander Yay., İstanbul, 1973, s.201)

P.Kitaygorodski, 1925 yılı Aralık ayında **Komünist Enternasyonal Dergisi'**nde yayımlanan makalesinde Türkiye'de 200 bin kadar şehir proletaryası olduğunu ileri sürüyordu. (Kitaygorodski, P., "Türkiye'de İşçi Hareketi," **Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi**, Aydınlık Yay., İstanbul, 1979, s.140)

Bu konuda en ilginç örnek, Türkiye'ye ilişkin özgün çalışmalar gerçekleştirmiş olan Dr.Hikmet Kıvılcımlı'nın verileri hayalcilik düzeyinde zorlayan çabasıdır. Kıvılcımlı, 1935 yılında yayınlanan **Türkiye İşçi Sınıfı'nın Sosyal Varlığı** isimli çalışmasında, işçilerin mülksüzleşme düzeyini tartışmadan, Türkiye'de sanayi işçilerinin toplam nüfusa oranının, 1917 yılında Rusya'daki orandan yüksek olduğunu ileri sürüyordu. (Kıvılcımlı, Dr.H., **Türkiye İşçi Sınıfı'nın Sosyal Varlığı, Birinci Kitap, Sayı, Topoğrafya, Kadın ve Çocuk**, 2. basım, Çağrı Yayıncılık, İstanbul, 1978, s.56.) Kıvılcımlı, Türkiye'de 1930'lu yılların başlarında işçi sınıfının durumuna ilişkin olarak şu sayıları veriyordu: "Ortalama her proleter ailesi en az 3 kişi (bir karı, bir koca, bir çocuk) sayılsa o zaman: sanayi proletaryasının nüfusu 714 bin; en kötümser ihtimal ile (476 bin) saydığımız tüm şehir proleterlerinin nüfusu 1 milyon 428 bin; 700 bin şehir proleterinin nüfusu 2 milyon 100 bin olur. (...) Türkiye'de şehirlerde yaşayanlara bir resmi geçiş yaptırılsa, görülür ki, her yüz kişi içinde 21-22 kişisi sadece sanayi proleterleri nüfusu, 50-60 kişisi de işçi sınıfının ta kendisidir. Başka bir deyiş ile; gözümüzü kapayarak söyleyebiliriz ki Türkiye şehir nüfusunun hiç olmazsa yarısı işçi sınıfının nüfusudur." (Kıvılcımlı, H., a.g.k., 1978, s.76-77)

Dr.Hikmet Kıvılcımlı'yı, ölümünün 50. yılında, tüm ömrü boyunca sınıfsız ve sömürsüz bir dünya için Türkiye'de sürdürdüğü onurlu ve kararlı mücadele nedeniyle saygıyla anıyorum.